

Dr. SVETISLAV POLOVINA

Redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Zagreb

GOSPODARSKI I DRUŠTVENI ASPEKTI VINODOLSKOG ZAKONA

UDK 34(497.13)

Stručni rad

Primljeno: 21.12.1992.

SAŽETAK

Stanje društveno gospodarskih odnosa u Hrvatskom primorju moguće je rekonstruirati na temelju Vinodolskog zakona. Iz njega je vidljivo da proces tranzicije iz naturalne u robnonovčanu privredu još nije bio završen kao i hipoteza da su zemljuradnja, a posebice stočarstvo i vinogradarstvo bili temelji Vinodolskog gospodarstva. Zanimljivo je napomenuti da unatoč tomu što je Vinodol bio primorska općina njegov Zakon ne regulira neke gospodarske probleme vezane uz more. Isto tako može se tvrditi da proces feudalizacije u hrvatskom primorju nije bio završen te da su elementi predfeudalne epohe bili snažno nazočni kroz općinsku samoupravu i zajedničko komunalno posjedovanje zemlje i pašnjaka.

Ključni pojmovi: društveno-ekonomski odnosi, zakonik.

U hrvatskoj povijesti malo je tako značajnih dokumenata kao što je Vinodolski zakon iz 1288. godine. Njegov značaj proizlazi u prvom redu iz činjenice da je on najstariji zakonski tekst na hrvatskom jeziku. On je također izvanredan izvor za istraživanje ekonomske i društvene povijesti srednjovjekovne Hrvatske. Iako je nastao u 13. stoljeću on istovremeno odražava gospodarske i društvene odnose Hrvatske i ranijeg vremena, ako se uzme u obzir način kako je on nastao. Naime, Vinodolski zakon je nastao kao pokušaj da se normira i pravno regulira ono što se primjenjivalo temeljem običajnog prava na teritoriju općine Vinodol. Iz toga razloga bila je formirana komisija od 34 čovjeka iz svih gradova Vinodola (Novi, Ledenice, Bribir, Grižan, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik) sa zadatkom da popiše sve one norme koje su se ranije primjenjivale i da odredi prava knezova Frankopana koji su bili vlasnici Vinodola temeljem kraljevske darovnice iz 1225. godine.

U ono vrijeme područje općine Vinodol, po mišljenju profesora Mije Mirkovića, protezalo se od Grobnica do Ledenica u dužini od 40 km. Stiješnena između planina i mora (5 - 8 km) općina je na škrtoj primorskoj zemlji brojala 5 do 6 tisuća žitelja koji su živjeli u 800 do 1000 domova. Živjeli su bilo kao slobodni građani bilo kao podložnici krčkih knezova.

Hrvatska je javnost prvi put upoznala Vinodolski zakon 1843. kada ga je u Vrazovom "Kolu" objavio Antun Mažuranić. Od tada je Zakon bio predmetom istraživanja mnogih hrvatskih znanstvenika (Jagić, Rački, Kostrenčić, Margetić) koji su ga analizirali pretežno s gledišta jezika, povijesti i prava a znatno manje s gospodarsko - društvenog stajališta. Namjera je ovog rada da analizirajući pojedine članke Vinodolskog zakona pruži nešto više informacija o gospodarskim i društvenim odnosima toga vremena.

Pažljivim iščitavanjem pojedinih članaka Zakona može se pretpostaviti da tranzicija iz naturalne u robno - novčanu privredu u Vinodolu do tada nije bila završena. Taj se zaključak može izvesti iz činjenice da su se kazne koje je Zakon predviđao mogle jednako naplatiti i u novci i u naturi, konkretno u stoci. Tako je, primjerice, prema članku 52 Zakona kazna za lažno svjedočenje iznosila 8 libara ili jednog vola. Iz tog se odnosa može zaključiti da je cijena jednog vola u ono vrijeme iznosila 8 odnosno 10 libara kako se navodi u članku 51. Maksimalna kazna kojom je netko mogao biti kažnjen za najteže prijestupe iznosila je 100 libara, što je odgovaralo vrijednosti 10 do 12 volova.

Iz navedenog se može izvesti zaključak o značaju stočarstva u strukturi privrede Vinodola. I pored nazočne naturalne proizvodnje trgovina se također razvijala na teritoriji općine Vinodol. O tome svjedoče članoci 11 i 54. Prvi spominje postojanje pristaništa u Novom dok drugi govori o obvezi vođenja trgovačkih knjiga od strane trgovaca čija se vjerodostojnost dokazivala svjedocima i prisegom. Također je moguće izvesti zaključak o postojanju vinogradarstva (članak 23). Ono što, međutim, iznenađuje jest činjenica da se u Vinodolskom zakonu ne spominje ribarstvo i pomorstvo, iako je riječ o primorskoj općini. Iz ove činjenice ne bi se smio izvoditi zaključak o kontinentalnoj privrednoj orijentaciji Vinodola. Prije bi se moglo govoriti o nepotpunosti Vinodolskog zakona koji nije sankcionirao sve vidove gospodarskog života Vinodola u 13. stoljeću.

Za razliku od gospodarskih, Zakon govori daleko više o društvenim odnosima. Tri su temeljna oblika vlasništva postojala u vrijeme njegova pisanja. To su: seljačko - ono kmetova i slobodnih seljaka, zatim kneževu i crkveno Seljaci su naslijeđivali zemlju prema običajnom pravu s oca na sina. Ako nije bilo sinova pravo naslijeđivanja imale su kćeri s istim dužnostima prema knezu (članak 32).

Knez je vršio vrhovnu i upravnu vlast, posebice sudsku, uslijed koje je i Vinodolski zakon i napisan. Pored vrhovne kneževu vlasti postojao je i stanoviti stupanj općinske samouprave koja je pripadala svim stanovnicima Vinodola uključujući i kmetove. Pored općinske samouprave postojala je i lokalna samouprava svakog vinodolskog grada koja se sastojala u pravu izbora lokalnih dužnosnika (satnici, suci, pudari i sl.). Sva ta prava ukazivala su na ostatke stare samouprave općina, ali i na snaženje feudalne moći kneza. Općinska samouprava

bila je podređena kneževoj volji. O tome najjasnije svjedoči članak 57 gdje se izrijekom navodi kako se ni jedan zbor, odnosno skup, neovisno od toga održava li se u gradu ili izvan njega, ne može održati ako ondje ne bi bio nazočan knežev čovjek. U protivnom slučaju kazna za takav prijestup bio je gubitak cjelokupne imovine.

Glede sudske vlasti knez je imao praktično neograničena prava. Tako, primjerice, članak 70 govori da knez ima pravo da po svojoj volji kazni i raspolaze imovinom svakog onog koji je bio okvalificiran kao knežev izdajnik. Još je drastičniji u tom pogledu bio članak 74 koji govori da knez može po svojoj volji raspolagati životima sviju onih koji nisu u mogućnosti platiti kazne i globe za pojedine prijestupe. Temeljem članka 40 knez je imao pravo izricanja oslobađajućih presuda kao i pravo određivanja globa odnosno kazni bilo osobno bilo preko svog opunomoćenika.

Položaj kmetova bio je reguliran u čak sedam od 75 članaka Zakona. Kmetovi su bili podložni knezu koji je nad njima u pogledu globa, ugovorne kazne i pogodbi imao potpunu vlast (članak 75). Kmetovi nisu mogli zastupati plemiće, odnosno obrnuto u slučaju spora ili parnice, ako nisu željeli platiti kaznu u visini 8 libara ili jednog vola (članak 54). U slučaju krađe kmetovi su bili tretirani jednako kao i svećenici jer prema članku 36 oni "imaju isti zakon". Ubistvo kmeta smatralo se jednim od najtežih prijestupa i za njega je Zakon predviđao maksimalnu kaznu od 100 libara koja je pripadala djeci i rodbini ubijenog. U slučaju da krivac izbjegne kaznu, ovu su bili dužni platiti nasljednici i rodbina ubice (članak 31). Zakon, međutim, ništa ne govori o feudalnim obvezama kmetova prema svojim gospodarima, tako da se sa sigurnošću ne može govoriti da li je renta koju su ovi plaćali bila naturalna, radna ili novčana.

Vinodolski zakon pored svjetovnih odnosa regulirao je i neke odnose sa crkvom. Zakon je ograničavao biskupska prava glede samostana i opatija Vinodolske općine. Tako, primjerice, prema članku 2 biskup nije mogao od upravnika samostanske i opatijske imovine zahtijevati bilo kakva davanja, osim onih koja su mu ovi po svojoj volji davali. Isto tako, samostani i opatije nisu imali obvezu ugošćavanja biskupa prilikom njegovih obilazaka po biskupiji (članak 3). Izbor i imenovanje crkvenih lica nije se moglo izvršiti bez odobrenja općine i kneza (članak 6). U pogledu nekih obveza Zakon je izjednačavao crkvena lica sa svjetovnim osobama. Tako, primjerice, članak 15 obvezuje crkvena lica da noću čuvaju stražu u gradu kao i svi ostali građani.

Ova kratka analiza ide u prilog Kostrenčićeve i Margetićeve ocjene Vinodolskog zakona. Kostrenčić je, naime, u njemu vidio instituciju pritiska krčkih knezova na Vinodolsku općinu dok je Margetić u njemu vidio pravni akt koji je izražavao feudalnu moć krčkih knezova. Drugi analitičari Vinodolskog zakona imali su nešto drukčije stavove od Kostrenčića i Margetića. Tako, primjerice, Nada Klarić smatra da Zakon oslikava dualizam političke i upravne vlasti, kneževu i općinsku na teritoriji Vinodola. Za Baradu je Zakon dokument koji ukazuje na elemente običajnog prava koji su se sačuvali još iz vremena hrvatskih narodnih vladara i na nastajanje feudalizma u tom dijelu Hrvatske. Neovisno od toga kakvu

kvalifikaciju ćemo dati Vinodolskom zakonu, on je dragocjeni dokaz hrvatske samobitnosti. On je inspirativni izvor za sve one koje zanima pravo, društveno - gospodarski odnosi i jezik srednjovjekovne Hrvatske. Zakon je po svom karakteru i sadržaju polivalentno djelo, što govori o potrebi njegove kompleksne analize i sinteze parcijalnih studija. Ovaj rad samo je mali prilog tome.

LITERATURA

1. Barada, Miho: Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu, JAZU 44, Zagreb, 1952.
2. Bratulić, Josip: Vinodolski Zakon, JAZU, Zagreb: 1988.
3. Kostrenčić, Marko: Vinodolski Zakon, JAZU, 1923, 110 - 230.
4. Koščak, Vladimir: Položaj Vinodola u hrvatskoj feudalnoj državi, Historijski zbornik; 16; 1963.
5. Margetić: Iz vinodolske prošlosti, pravni izvori i rasprave, Rijeka, 1980.
6. Strohal, Rudolf: Zakon Vinodolski, uvod tekst i tumač. Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, XXIX, 1912.

Dr. Svetislav Polovina

ECONOMIC AND SOCIAL ASPECTS OF VINODOL CODE

Summary

It is possible to reconstruct socio-economic relations in the Medieval Croatia on the basis of Vinodol Code from the year 1288. The assertion that the process of transition from natural to market economy had not been completed as well as the hypothesis that trade, stock-breeding, viticulture were the foundations of the Vinodol economy holds true. Much the same is the assertion that the process of feudalization had already been completed, but the elements of pre-feudal epoch evident in still powerful communal self-management were present in it.

Key words: socio-economic relations, code.